

“Cada any, cada any era el del retorn...”

Elvira Godàs (Lleida, 22 de gener del 1917), antifranquista, d'esquerra, anticlerical i antifeixista, partí a l'exili el 1939, va arribar a Mèxic i hi va viure durant més de trenta anys. El testimoni de l'exili.

Elvira Godàs va néixer a Lleida el 22 de gener del 1917. Antifranquista, d'esquerra, anticlerical i antifeixista, no va militar mai en cap partit polític, però sempre va mantenir una relació de cor amb el POUM. El seu pare fou el fundador l'any 1906 del Liceu Escolar de Lleida, la primera escola laica i d'esquerra, que seria l'objectiu del bombardeig que va patir la ciutat el 2 de novembre del 1937. A la planta baixa del Liceu s'havien reunit militants del Bloc Obrer i Camperol i del POUM, entre ells, un dels seus germans. Fins i tot a casa seva es va refugiar George Orwell arran la persecució dels fets de maig de 1937. El gener de 1939 va iniciar la marxa cap a un llarg exili que, després d'una breu estada a França, la portà fins a Mèxic, on va viure durant més de trenta anys.

—En quin moment vau decidir abandonar Catalunya?

—Com t'ho diré, com ho vaig decidir... ho vam decidir de bon començament, que si es perdia la guerra ens n'haviem d'anar. Perquè jo sóc d'una família molt coneguda a Lleida, he tingut tots els germans a la presó, mon pare era un liberal de tota la vida des de principi de segle i era lògic que els Godàs no ens hi podíem quedar. A més estàvem de mestres a Figueres i més bé per marxar no ho teníem, no? Així que vam decidir-ho quan vam veure que la cosa s'ensorrava ja. Durant tot el mes

de gener ja ens preparàvem mentalment i vam començar a telefonar la família perquè tots ens reuníssim a Figueres.

—Com va fer la marxa cap a l'exili?

—La marxa des de Figueres cap a França la vaig fer gràcies al meu cunyat, l'Enric Daltabuit, advocat i jutge del cos jurídic, que disposava d'un cotxe on vam pujar la meva germana, la meva mare i l'Enric, que conduïa, i el meu marit i jo amb el nen, que només tenia prop dels tres anys. Llavors vam emprendre camí pensant que arribariem aviat fins a la frontera. Què va! Era un dia horrorós, plovia a bots i barrals, tot eren fangars. Els avions volaven tan baix que veies la cara dels desgraciats dels alemanys. La gent es tirava per la cuneta i no sabies si eren morts o vius. I com que tothom fugia, soldats i gent, a mesura que vam arribar a la Jonquera allò va ser... I vam arribar a un embús que d'allí no hi havia manera de passar. I allí ens vam quedar 24 hores...

—No us podíeu moure, ni avançar ni tornar enrere...

—No vam sortir del cotxe, va ser una cosa tràgica. I plovia tant que allò semblava un diluvi. Llavors la frontera estava tancada, eh? No et pensis que era allò de dir: obert i que passi tothom! I amb altaveus anaven dient, però amb hores de diferència, que passin, per exemple, mares amb criatures. Tornaven a tancar la frontera. No tenies noció del temps i la mateixa angoixa feia que no sabessis si era de dia o de nit. Era de nit i plovia i feia molt fred! Al cap d'un temps obrien i deien: que passin vells! I una d'aquelles vegades que van dir que passi gent gran, la meva mare, sense quasi ni dir-nos adéu, perquè no hi havia temps de res, obre la porta del cotxe, es posa a la fila de la

gent que tenia permís per passar i va marxar. Tots el membres de la meua família portàvem una mateixa adreça de trobada a Perpinyà.

—I què va fer?

—Continuaven passant les hores i allò no es movia... i no demanaven gent jove per passar... Vells, malalts, dones amb criatures... Quan van demanar mares amb criatures jo vaig dir: de cap manera, jo no deixo el meu home. Podia haver passat, però jo no volia deixar el marit... te la jugaves de no tornar-lo a veure mai més. Mai van dir matrimonis amb fills. Mai. Llavors vam decidir que ho deixàvem córrer i que, Pirineus amunt, tornar era molt perillós. Ho vam fer per la muntanya i vam estar caminant tota la nit, amb un pànic horrorós de trobar gent. Quan vàiem un grup de gent que fugia ens separàvem ràpidament per por de l'aviació o que ens aparegués un guàrdia civil... no per odi ni per angouxa, per seguretat. Tres eren més fàcils de camuflar i vam anar sempre sols. I vam arribar a França que serien les 7 o les 8 del matí. I en arribar vam dir: ja està, de l'altre costat.

—Aleshores, un cop a França va patir camps de concentració?

—Un cop hi vam arribar vam veure als peus un poblet petit. Vam baixar i vam demanar on era la casa del mestre. I vam trucar, vam dir que acabàvem de passar els Pirineus, que érem mestres i que demanàvem una mica de refugi, menjar, descansar i tot. Ens van deixar rentar, ens van donar menjar, van vestir el nen, ens van buscar unes espartanyes, perquè estaven... Llavors el mestre ens va donar unes monedes, ens va acompanyar, ens va acomiadar al peu de l'autobús i vam anar cap a Perpinyà. I a l'entrada els gendarmes ens van fer baixar. Eren uns senegalesos que ens van separar: el nen i jo en un costat, el meu marit a l'altre, i en voler-nos abraçar ens van posar un sabre pel mig, i ni abraçada ni res. Una crueltat horrorosa... I em van portar a mi cap a un precamp de concentració i me la vaig jugar. Quan vaig tenir oportunitat vaig arrencar a córrer fins que ja em vaig deixar caure, abraçada al meu nen i plorant com una bèstia. Ja

no sabia ni on era i vaig anar caminant fins que va passar una dona amb bicicleta i es va parar. Aquesta francesa, que parlava català, em va acompanyar fins a l'autobús, va parlar al xofer, em va pagar el viatge i aquest home em va portar fins al carrer on ens havíem de trobar tots els de la família. I allà vaig trobar la meua mare i més tard arribaria la resta.

—Aleshores, com és que va marxar a Mèxic?

—Bé, l'Enric, el meu cunyat, sabia l'anglès i el francès fantàsticament bé i era un home que havia tingut càrrecs i va connectar amb els quàquers anglesos, que són realment els que van pagar el Sinaia. I es va organitzar ja la primera sortida cap a Mèxic amb el Si-

Dalt, Eivra Godàs a Mèxic, l'any 1945. A sota, ella amb alguns dels seus alumnes, en una imatge del 1953.

"Ens va ajudar molt tothom, en arribar a Mèxic. Tot just baixar del vaixell, no teníem ni per pagar les barquetes que venien a recollir els passatgers, i van ser els mariners que ens van donar prou per arribar-hi."

naia, que va ser el primer vaixell de refugiats. Algú havia començat a viatjar pel seu compte, no? perquè no vam ser, allò que dius, els primers refugiats que vam tocar Mèxic.

—No, els primers no, però va ser el primer viatge organitzat...

—El primer viatge organitzat. De primeres anaven com podien. I llavors l'Enric, amb la seva influència, el van fer el responsable del grup, quan van començar a organitzar les llistes del Sinaia i a avisar i treure gent del camp de concentració, doncs ens hi va embotir a tots! Érem la seva família! Érem nou Godàs que vam marxar a Mèxic. Ell treballava amb Susana Gamboa i Fer-

nando, que eren els representants de Cárdenas i que estaven a Perpinyà fent la tria, traient gent dels camps de concentració. I la influència, fill meu! Era un dels encarregats de fer la selecció de la gent que hi anava i, evidentment, va triar la família. I a llavors vam anar a Sète i allà vam embarcar el 23 de maig.

—Què recordeu de la travessia a bord del Sinaia?

—Va durar 21 dies. Sempre hi havia protestes de gent, perquè la qüestió era pujar, pujar, pujar... però hi anàvem 1.800 persones, crec, i era un vaixell per a 800. Potser anàvem 1.000 de més. Però això és la condició humana: que a mi m'ha tocat una cabina horrorosa, i el menjar és espantós, i tothom es queixava del menjar i que el servei amb uns pots que estaven rovellats. Bé, feia una mica de fàstic. Però, en fi, jo, bé, escolta'm, quan tens un nen petit, mentre no es foti per la borda... Vam anar fent amistats perquè ja en sortir tots no teníem les adreces, però teníem els noms. Mil vuit-centes persones convivint i no va passar mai res. Cap problema.

—I fins a quin punt penseu que el diari "de bord", el diari de la travessa, que recull que es feien conferències, xerrades... tanta activitat cultural i política... és fidel a la realitat que vós va viure, o es va idealitzar?

—El diari que van fer és fidel, no es va idealitzar. Perquè portàvem una banda municipal que també venien de refugiats, i el director, l'Oropesa, molt bon músic, i es feien uns concerts de sarsuela magnífics. Llavors la gent ballava, s'organitzaven conferències... Antonio Zozaya es va acomiadar quan creuàvem Gibraltar i va fer una conferència. Venia també Pedro Garcés, Susana Gamboa, molt maca i molt bromista i alguns feien petar unes xerrades... Però sobretot van ser els homes, els més participatius. Nosaltres portàvem totes un títol. La meva mare era mestra, jo era mestra professora de piano, l'altra parenta, la dona del meu germà era farmacèutica, vull dir, érem gent que haguéssim pogut dir fem això, fem allò... Res, els homes portaren la iniciativa. Era així la vida.

—Aleshores, un cop acaba la travessa, aquests vint-i-un dies... què passa quan arribeu a Mèxic?

—Doncs van començar a venir comitès i una gent molt maca oferint ja feina. I va començar la desfilada: tothom se n'anava i molts ja amb feina. Ens van buscar destinació. Nosaltres mateixos estàvem destinats en una escola rural a Yucatán, perquè el meu home patia del cor. Ens vam quedar un mes vivint a l'Eduardo Arnus, que era un vaixell espanyol ancorat al costat del Sinaia i per anar al Yucatán vam haver d'esperar un vaixell petit que se'n deia Grijalbo, de càrrega, però que acceptava passatgers, i amb aquest vam marxar fins a Progreso.

—I un cop a Yucatán us instal·leu allà, ja trobeu casa, viviu...

—Ens va ajudar molt tothom. Ja tot just baixar del vaixell, no teníem ni per pagar les barquetes que venien a recollir els passatgers, perquè els vaixells de càrrega no podien arribar fins a Progreso, i van ser els mariners del Grijalbo que ens van donar prou per arribar-hi. I de Progreso a Mèrida. Agafem un taxi i li diem: no tenim ni un duro, però som refugiats espanyols. I diguem: coneixeu algú que sigui republicà? Que sigui... *¡Cómo no! ¡Son catalanes! Pues la familia Duc.* I ens va portar fins a la família Duc, que eren catalans, tenien la farmàcia Duc i eren d'esquerra, i no ens va voler cobrar, ens va donar sort. Vam viure un mes al Yucatán i vam tornar cap a Mèrida, on de seguida el meu home va trobar feina.

—I com eren les relacions entre els exiliats espanyols? En teníeu, de relacions amb altres exiliats?

—L'any 42 es va morir el meu marit. Llavors me'n vaig anar a Mèxic DF. Allà vaig viure en un pis, sola i independent amb els meus fills, al mateix edifici on vivia el general Miaja, Santiago Genovés... una casa plena de refugiats. Eren uns pisets relativament barats i estava tot el barri ple de refugiats. Llavors hi va haver una gran ajuda entre nosaltres. Jo sempre deia que vivíem amb deu mil pesos, que els tenia un dia un i l'endemà els tenia l'altre. Eren deu mil pesos que anaven

corrent. Hi havia molts catalans i de seguida que vaig poder independitzar-me i treballar ja em vaig inscriure a l'Orfeó Català per anar a cantar. Perquè jo ja treballava en la Distribuidora de Ediciones, que portaven dos catalans, Miquel Marín, catedràtic a la Universitat, i Ricard Mestre, anarquista de Vilanova i la Geltrú. I quan t'adonaves tota la tenda estava plena de catalans, perquè ens ajudàvem, mútuament, els uns als altres. Jo ja tenia una minyoneta que em tenia cura dels nens quan jo anava als assaigs.

—I les dones també treballaven totes?

—L'exili el van pagar els primers temps les dones, que van ser les primeres persones que es van posar a treballar i a portar un sou a casa i a fer coses manuals. I després, com que de seguida també ens van revalidar els estudis, les que teníem carrera a treballar, del que fos. Jo, igual com moltes dones, el primer any em vaig guanyar la vida fent sueters per als soldats de Nord-amèrica quan ja havia esclatat la guerra mundial.

—I a l'Orfeó Català, qui coneixíeu?

—Doncs allí conec el meu segon marit. I la meua nena formava part també dels dansaires, del grup dansaire infantil. Allà ens trobàvem per a assajar unes dues vegades per setmana i passàvem hores passejant, xerrant i passant-nos coses i formant la biblioteca...

—I com vivíeu des d'allà els esdeveniments polítics d'Espanya? Perquè, és clar, aquí seguia el Franco...

—Ho vivia a través d'en José Ramón Arana, el meu tercer marit, que sempre va ser polític. Va fundar *Las Españas*. Va fundar l'editorial Aquelarre i publicaven novel·les dels qui volien escriure, i no tenien ni un duro, però demanaven prestat, i sempre va estar en contacte amb Espanya. Sempre pensant que seria l'últim any del franquisme. No compràvem ni una cadira nova perquè sempre aquell seria el darrer...

—Des del moment que vau arribar allà sempre pensàveu en el retorn?

—Cada any... cada any pensant, sempre, que era el del retorn. Sempre, sempre, sempre... Hi ha una frase molt bona en un llibre que em van regalar d'una escriptora refugiada que viu a Mèxic, que diu *"cuando comprendí que el exilio era mi casa, abrí la puerta y me instalé"*. És preciosa, aquesta frase. Vol dir que ella, que té seixanta anys quan ho escriu, havia estat anys i anys seguint el ritme dels seus pares i no fent més que esperar, fins que comprèn.

—I vós això ho vau comprendre alguna vegada o mai?

—No, mai. Perquè sempre va ser la cosa de tornar. Vaig tornar l'any vuitanta. Bé, havia estat aquí l'any 1972 amb el meu marit malalt, per poder-lo enterrar aquí. Vam viure a Castelldefels dos anys i un a Anglaterra. I llavors vaig tornar. Però per primera vegada vaig venir l'any 1966, de turista... només per tres mesos.

—I on éreu quan va morir Franco?

—Quan va morir en Franco jo estava de retorn a Mèxic. Havia passat un any a Anglaterra i me'n vaig tornar a Mèxic a començar. Però més tard vaig decidir regressar a Barcelona.

—I les relacions a Mèxic amb els catalans, després de l'experiència de l'Orfeó, les vau continuar mantenint sempre?

—Sí, mare de Déu! Si ara quan vaig a Mèxic em passo un mes viatjant, amb els qui viuen, que molts se n'han anat ja a l'altre barri... Moltes amistats, moltíssimes amistats!

Maria Pilar Molina Javierre